

Terminology is a part of linguistics, which is closely related with development of official language. In this aspect Ivan Ohienka's opinions and his contemporaries are very actuality, expressed on the pages of magazine the «Mother tongue».

Key words: term, terminology, terminologizaciya, determinologizaciya.

Отримано: 26.08.2010 р.

УДК 001(477)(092):811.161.2+163.1

О. М. Мозолюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СИЛА ОГІЄНКОВОГО СЛОВА

У статті йдеться про силу слова Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) крізь призму років, про вивчення і пізнання рідної мови в її діахронічному розрізі.

Ключові слова і словосполучення: Огієнкове слово, рідна мова, рідне слово, старослов'янська мова, давні писемні пам'ятки.

Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) не лише світило науки, а й творець великих надбань, які своєю могутньою силою здатні творити чудеса й зараз. Працюючи в царині науки, освіти чи культури, створюючи прозові чи поетичні твори, виголошуючи пасторські проповіді, він завжди брав у підмогу рідне материнське слово, яке через роки, десятиліття єднає нас з минулим, теперішнім і майбутнім, навчає шанувати історію, культуру, традиції, звичаї й мову свого народу, примножувати духовні багатства.

Магічна, чародійна сила Огієнкового слова є настільки вагомою, важливою й непереможною, що нам до кінця і вповні збагнути цього не під силу.

Кожна людина, яка «приходить» у цей світ, покликана Богом для здійснення певної місії на землі. Реалізація цього поклику залежить особисто від неї. Безперечно, що покликання — це дар Божий. Можна прожити ціле життя, шукати його (покликання), так і не знайти.

Важко уявити собі без покликання священика, котрий повинен бути взірцем справжнього служіння Богові, Церкві, людям. Мабуть, і кожен з нас має залишити після себе добру пам'ять через свої земні справи.

Іван Огієнко, народжений у бідній селянській родині, був наділений багатьма Божими дарами, які розвивав упродовж усього життєвого, громадсько-політичного й творчого шляху як прекрасний літературо- і мовознавець, педагог і просвітник, редактор і видавець, перекладач і поет, ректор та міністр, як православний митрополит та історик української церкви. Він ще з дитинства виявив потяг до знань: особливо був залюблений у слово, яке стало для нього небесним нектаром; багато читав і писав, активно займався самоосвітою. І все це робив з глибокою любов'ю, наснагою, щирістю й душевніс-

тую, вірою й надією, що пізніше допомогло йому стати блискучим лектором, чудовим оратором, умілим співрозмовником. По-іншому, звісно, не могло й бути, бо слово належить до найвеличніших Божих дарів для людини.

Святе Письмо вчить, що Словом був створений увесь світ, який існує завдяки йому. Так, «світ почався зі слова, людина теж починається зі слова, і першим словом, трепетно мовленим чистими устами немовляти, засвідчує продовження свого роду і народу» [3, с. 7-8].

Про слово, мову, їх вартість, значення ще з глибини віків доносилися численні прислів'я, приказки, в яких закладена мудрість і душа українського народу: *Добре слово стоїть за завдаток; Мовивши слово, треба бути наном; Слово святе* [8, с. 473]; *Красная мова находит добриі слова; З доброї губи добре и слово; Рана загоїцца, але зле слово ніколи; Слово не горобець, назад не вернецца* [8, с. 564]. В сиву давнину на Русі люди вірили, що слово здатне руйнувати. Однак воно здатне й допомагати, зіцлювати хворих, тому й побутувало прислів'я, що «*ніж, лікарські рослини та слово — це три основні засоби для лікаря*» [5, с. 15].

Огієнкові афоризми та сентенції — це теж яскравий вінок, сплетений світлими мріями-думками про всебічний розвій рідного слова, мови, їх значущість, усоборнене життя: *Чиєю мовою говориш, того й душу носиш; Рідна мова українська віддавна стала в нас засобом національного воскресення; Блаженна людина, яка рідну мову свою береже та шанує!* [6, с. 53]; *Слово, як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення!; У кожного народу в його живій мові ховається найсвятіше: його Віра, його серце, його душа, його культура, його філософія* [6, с. 54]; *Від рідної мови душа небесніє...; Рідна мова — ... свята мова; Рідна мова гріє нашу душу божественним вогнем, вона брентить для нас небесними звуками; Православна Віра, українська мова й батьківські звичаї... роблять нас повновартісною людиною, цінним членом своєї української нації* [6, с. 55]; *Силу слова «рідний народ» і всю його святість людина повно пізнає тільки тоді, коли втратить його* [6, с. 57].

Життєва ідеологія І. Огієнка постійно спонукала й спонукає до пошуків глибинних історичних ретроспекцій, до роботи з біблійними й національними праджерелами, які допомагають відчутти синтез праджерельної думки й оживляти її на ріднонаціональному ґрунті своїм засівом [6, с. 7]. Він, як дослідник історії писемності та старослов'янської мови, видає титанічну працю, виконану з надзвичайною любов'ю й ретельністю, — десяти томну «Історію церковнослов'янської мови», дбає про давню українську вимову при читанні старослов'янських текстів X-XI ст. й застерігає від їх зросійщеного читання: «... від самого початку нашої церкви заведено в нас і свою власну церковну вимову, так що кирило-мефодіївські букви в нас в Україні відразу більш-менш пристосовано до місцевих умов та потреб, наприклад, **ѣ** читаємо за **і**, **Ѣ** за **е**, **Ѣ** за **и**, **Г** за **г** і т.д.» [7, с. 229]. Проте внаслідок несприятливих обставин розвитку нашої культури сучасний український читач виявився відчуженим від пам'яток,

створених у давні часи [4, с. 22]. Очевидно, необхідно «переглянути упереджено-байдуже ставлення до старослов'янської словесності, належно оцінивши її роль та місце в історії української культури» [1, с. 6-7], і не відтинати від себе величезний культурний пласт, створений багатьма поколіннями наших предків. Тому, як учений-педагог, методист, І. Огієнко рекомендував вивчення старослов'янської мови навіть у школі (в четвертому класі), оскільки учні повинні мати цілісне уявлення про мову, як живий організм, що розвивається за властивими їй законами з урахуванням різних історичних чинників.

Незважаючи на те, що старослов'янська мова — це мертва мова слов'ян, вона не зникла безслідно, не загубилася у темряві століть, а наче цілоща, «свята» вода просочила собою все єство живої української мови і стала її частинкою. Сформована на основі солунського говору староболгарської мови, збагачена моравізмами, болгаризмами, грецизмами, латинізмами, вона набула статусу «священної». Без величавих за своїм звучанням старослов'янізмів неможливо, звичайно, уявити український духовний стиль, мову Святої Літургії, врочистої поезії Т. Шевченка, В. Сосюри, П. Тичини, М. Рильського, Б. Олійника, Д. Павличка, Л. Костенко, В. Симоненка або ж щоденної Господньої молитви «*Отче наш, що єси на небесах... Хліб наш насущний дай нам днесь...*» — все це закодовано у генетичній пам'яті нашого народу.

На жаль, старослов'янську мову діти не опановують у школах навіть окремими вкрапленнями, як про те мріяв Іван Огієнко, а без знання фактів цієї мови неможливе порівняльно-історичне вивчення сучасних слов'янських мов, зокрема й української. Зважаючи на це, особлива увага приділяється вивченню старослов'янської мови саме на факультеті української філології, щоб можна було:

- дати студентам теоретичні і практичні знання про внутрішні, загальні й часткові закони, що діяли в найдавнішу епоху в слов'янських мовах;
- допомогти їм глибше і всебічніше вивчити фонетичну і граматичну систему сучасної української мови, закономірності її розвитку;
- сприяти глибшому розумінню мовних явищ на сучасному хронологічному зрізі;
- дати конкретне уявлення про розвиток слов'янських споріднених мов з одного джерела — праслов'янської мови;
- розкрити основні закономірності історичного розвитку їх фонетичної системи і граматичної будови в тісному зв'язку з історією слов'янських народів;
- показати конкретне застосування порівняльно-історичного методу вивчення споріднених мов;
- допомогти в оволодінні фактичними знаннями, необхідними для успішного вивчення історії української мови.

Отже, змістовою основою навчального курсу «Старослов'янська мова» визначено: умови виникнення старослов'янської писемності і діяльності Костянтина (Кирила) і Мефодія; особливості глаголиці і

кирилиці, пам'ятки старослов'янської мови; основні тенденції розвитку фонетичної системи й граматичної будови старослов'янської і праслов'янської мови.

Основну частину матеріалу першокурсники засвоюють на практичних заняттях, виконуючи низку домашніх і аудиторних завдань, бо «практична робота — це робота мислення, що застосовує природні способи організації думки» [2, с. 24].

Подаємо приклади таких завдань:

1. Нижче наведено речення зі старослов'янської пам'ятки в перекладі сучасними слов'янськими мовами. Зіставити графіку різних слов'янських мов і дати відповідь, скільки типів графіки використовують сучасні слов'янські народи, які типи графіки лежать у їх основі.

Ст.-сл. **се изиде сѣжи да сѣтитъ** (Мар. єв.). Укр. *Ось вийшов сівач сіяти*. Рос. *Вот вышел сеятель сеять*. Блр. *Вось вышай сявец сеяць*. Блг. *Ето излезе сеячь да сее*. Срб. *Гле, изиђ сијач да сије*. Словен. *Glej izъel sejalec seјat*. Слвц. *Raz vuъel rozsievač aby rozsieval*. Чеськ. *Aј vuъel rozsevač, aby rozsiвал*. Пол. *Oto wyszedł rozsiwca, aby rozsiwаt*.

2. Виписати приклади, в написанні яких є букви *юс великий*, *юс малий* та *юс великий йотований*. Які звуки передавались цими буквами?

... и вскъ слышѣи ми словеса си и не творѣ ихъ оуподобитъ сѣ мѣжеви бою иже створи своѣхъ храмниѣ на пѣсцѣ и сѣниде дѣждь и приѣ рѣкы и възвѣша вѣтри и потъкъ сѣ храмниѣ тѣи и паде и еѣ разорение еі веліе сѣло (Сав. кн.).

3. Визначити звукове значення букв **ѣ**, **к**, **ю**, **ѣ**, **ѣ** у наведених прикладах.

ѣлюсти, горѣ, зорѣ, земляѣ, оружиѣ, рабынѣ, юнѣць, ютро, ѣдинѣ, кзеро, ѣчмень, ѣдѣ.

4. У наведених групах прикладів усі голосні звуки слова об'єднуються за однією ознакою. Визначити, за якою:

а) **внѣти, врѣма, двѣри, десѣть, жрѣвьць, зрѣти, льстити, мѣсаць, пришьльць;**

б) **вити, вѣгати, вечерѣ, врачевати, вѣзати, желати, пожалитиѣ;**

в) **вьсь, грѣмь, дѣждь, зѣль, крѣвь, сѣнь, чѣсть.**

5. Проаналізувати звукові відповідники і схарактеризувати групи приголосних, які спростилися у праслов'янській мові.

*vedlъ > **вель**; *bredlъ > **брель**; *kladlъ > **кляль**;

*metlъ > **мель**; *pletlъ > **пель**; *obretlъ > **обрель**;

*sъrnъ > **снь**; *sъgybnonti > **съгынѣти**;

*teskno > **тсно**; *plesknonti > **плеснѣти**;

*opsa > **оса**.

6. Зіставити старослов'янські слова з їх відповідниками в інших слов'янських мовах; указати на причини, що викликали фонетичні зміни у словах старослов'янської мови.

Ст.-сл. **врѣгъ**, укр. *берег*, чes. *Brěh*, пол. *brzeg*;
ст.-сл. **крава**, укр. *корова*, пол. *krowa*;
ст.-сл. **брада**, укр. *борода*, пол. *broda*, болг. *Брада*;
ст.-сл. **глава**, укр. *голова*, пол. *głowa*;
ст.-сл. **врата**, укр. *ворота*, пол. *wrota*, чes. *Vrata*;
ст.-сл. **злато**, укр. *золото*, пол. *zloto*, чes. *Zlato*.

7. З'ясувати, яких змін зазнали приголосні у наведених словах.

врагъ — враже — врази, пастоухъ — пастоуше — пастоуси'
доухъ — доуша — доуси, можъ — можешн — помози' пророкъ —
пророче — пророци, нога — ножька — нози, пекж — печешн — пыци.

8. Прочитати речення, перекласти українською мовою. Поставити іменники, що в дужках, у потрібному відмінку та числі.

лтѣврати лице твоє отъ (грѣхъ) монхъ (Син. пс.). азъ
разориж (црькы)сиж (Син. пс.). възлюбиаъ кси (зълоба) (Син.
пс.). въ тѣжде днь шьдъ іс изъ (домъ) сѣдѣаше при (морє) и
сьбѣраша сѧ къ немоу (народъ) мнози (Зогр. ев.). народъ възиде
на (гора) помолитѣ сѧ (Сав. кн.). и възшедше въ (храмина) съ
(мариа, мати) его (Остр. ев.). чловѣкъ кдннѣ сътвори (вечера)
великж (Мар. ев.). оустрѣми сѧ стадо все по (врѣгъ) въ (морє)
(Зогр. ев.).

9. Прочитати, перекласти українською мовою; підкреслити неособові займенники, визначити їх розряди.

сиж прітъчж рече имъ исоусъ. они же не разоумѣша чьто
сжтъ ѣже глаголаше имъ исоусъ паки аминь. аминь глаголаж вамъ
азъ ксмь дверьовцамъ вси клікоже приде ихъ прѣжде мене татік
сжтъ і развонници. нъ не послоушаша ихъ овца азъ ксмь дверь
множ аште кьто вынидетъ спасетъ сѧ, и вынидетъ и ізидетъ и
пажтъ обраштетъ (Асс. ев.).

10. Утворити повні форми прикметників від коротких і пояснити особливості творення членних прикметників.

новъ, нова, ново, синь, синя, синє, гладъкъ, гладъка, гладъко,
бѣднъ, бѣдна, бѣдно, старъ, стара, старо.

Таким чином, вивчення і пізнання рідного слова, рідної мови можливе лише в їх історичному розвитку, оскільки сучасна українська мова — це сув'язь усіх епох її взаємообумовленого розвитку, а старослов'янська мова, як і Огієнкове слово, має особливе призначення: єднати людину з Богом, добром, красою, вічними істинами, надихати на духовну боротьбу, ріднити з пращурами.

Список використаних джерел:

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник / Л. Белей, О. Белей. — Львів : Свічато, 2001. — 332 с.
2. Болтівець С. Іван Огієнко: мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / Сергій Болтівець // Дивослово. — 1994. — № 7. — С. 23-27.
3. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський ; передм. Я. П. Гояна. — К. : Веселка, 1991. — 46 с.

4. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма / Василь Задорожний // Дивослово. — 2004. — №2. — С. 22-25.
5. Нагацький Т. Про вагу Слова / Тарас Нагацький // Пізнай правду. — 2004. — № 1(64). — С. 14-15.
6. Огієнкові афоризми і сентенції / упоряд., вступна стаття і покажчик З. Тіменика. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. — 96 с.
7. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — К. : Либідь, 1995. — 296 с.
8. Приказки, прислів'я, і таке інше / уклад М. Номис. — К., 1993. — 768 с.

The article tells about force of Ivan Ogienko's word (Metropolitan Ilarion) through the prism of years, its about study and cognition of the mother tongue in its diachronic cut.

Key words and word-combinations: Ogienko's word, old church Slavonic language, old writing sights.

Отримано: 30.08.2010 р.

УДК 011(477)(092):371

Т. П. Москвіна

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: ВИЯВЛЕННЯ ПОЧУТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Автор статті пропонує технологічну розробку щодо виявлення почуття громадянської гідності школярів, подає концепцію виховної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка з національного виховання майбутніх вчителів.

Ключові слова і словосполучення: патріотизм, почуття обов'язку і честі, людської гідності і волелюбства.

У творчій спадщині Івана Огієнка велике значення набувають проблеми національної освіти і національно-патріотичного виховання, формування національної і громадянської свідомості учнівської молоді. В сучасних умовах реформування освіти значна увага приділяється цим проблемам, особливо проблемі виявлення почуття громадянської гідності підростаючого покоління, яке буди жити і працювати у третьому тисячолітті в Україні.

Одним з основних принципів сучасної педагогіки є формування активної настанови на утвердження української держави, прищеплення підростаючому поколінню імунітету проти національного самознищення, виховання національного самоусвідомлення. У наші дні склалися сприятливі умови для духовного відродження нації, для ліквідації у свідомості юні негативізмів щодо національних цінностей. В цих умовах треба намагатися зацікавити кожного з учнів своїм корінням, прилучити до активного життя, щоб їм не було од-